

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ

**EĞİTİM  
FAKÜLTESİ  
DERGİSİ**



## DİN EĞİTİMİNDE BÜTÜNCÜL DÜNYA GÖRÜŞÜ ÇERÇEVESİNDE BÜTÜNSEL ÖĞRENME

Ömer DEMİR<sup>1</sup>

### Özet

*Bu araştırmada bütünsel eğitim ve öğrenme teorilerinden hareket ile din eğitiminde bütünsel öğrenmenin imkânları araştırılmıştır. Bunun için de öncelikle bütünsellik, bütünsel eğitim ve bütünsel öğrenme kuramları teorik çerçevede ele alınmıştır. Çalışma, teorik arka plan olarak holistik eğitim, yapılandırmacı ve gestaltçı öğrenme teorileri ile sınırlandırılmıştır. Elde edilen sonuçlar din eğitimi özel alanı ile ilişkilendirilmiş; din eğitimi alanında bütünsel eğitim ve öğrenmenin imkânı araştırılmıştır. İslam dininde tevhid, varlık, zaman, bilgi, değer ve insan kavramları “bütüncül bir dünya görüşü” oluşturması bağlamında değerlendirilmiştir. Buradan hareketle de din eğitiminde bütünsel öğrenmenin gerçekleşebilmesinin “bütüncül bir dünya görüşü” ile mümkün olabileceği sonucuna varılmıştır.*

**Anahtar kavramlar:** *din eğitimi, din eğitiminde bütünsel öğrenme, İslam’da bütüncül dünya görüşü*

---

<sup>1</sup>Yrd. Doç.Dr , Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri

## **HOLISTIC LEARNING WITHIN THE SCOPE OF HOLISTIC WORLD VIEW IN RELIGIOUS EDUCATION**

### ***Abstract***

*In this research, with reference to the holistic education and learning theories; the means of holistic learning in religious education, were studied. And for this, firstly the holism, holistic education and holistic learning theories were taken into consideration within a theoretical framework. The study was limited to holistic education, constructivist and gestaltist learning theories as theoretical background. The results obtained, were associated with the private field of religious education; and the means of holistic education and learning were studied in the field of religious education. In Islamic religion; the concepts of oneness, existence, time, knowledge, esteem and humanity, were evaluated in terms of creating a “holistic world view”. From this point of view, it has been concluded that; realization of a holistic learning in religious education, can only be possible with “a holistic world view”.*

**Keywords:** *religious education, holistic learning in religious education, holistic world view in Islam.*

## Giriş

Bütünsellik, düşünce tarihinde, sosyo-kültürel ve bilimsel alanlarda üzerinde önemle durulan kavramlardan biridir. Bütünsellik, herhangi bir alanı, konuyu, durumu, kavramı, nesnenin özelliklerini veya herhangi bir varlığın yapısını bütün olarak algılamak, bir şeyi ana hatları ile ortaya koymak, ilgili parçalarını ve özelliklerini anlamlı bir bütün olarak bir araya getirip tasarlamak, bir şeyin tamamını görmektir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak bütünsellik herhangi bir yapıyı parçalara ayırmadan, ayrıntılarına girmeden, kendisini meydana getiren öğelerin uyumlu bir bütün oluşturması durumudur(URL,6). Bir bütünü bütün öğeleri ile bir arada birbirleri ile karşılıklı ilişkilerini de dikkate alarak görmeye çalışmaya bütünsel bakış denilebilir.

Bütünselliği açıklayan teorilerde parça-bütün ilişkisine özel bir vurgu yapılır. Buna göre, bütünün parçaları bütünden bağımsız olarak var olamaz ve bütünden bağımsız bir şekilde anlaşılabilir. Parçalara göre her zaman bütünün önceliği söz konusudur(URL,6). Parçanın kısmen bütünün özelliklerini taşıdığı, ancak bütünü temsil gücünün olmadığı altı çizilir. Bütün tek başına anlamlıdır. Parçayı anlamlı duruma getirecek şey ise bütün içindeki işlevi ve konumudur. Bütün parça olmadan olamaz. Bütün kendini oluşturan parçalara muhtaçtır. Amaç bütünün görevini yerine getirmesidir. Paça da yalnızca buna hizmet eder. Bu nedenle bütüncül yaklaşımda “bütün” bütünü oluşturan birimlerden daha önemli ve daha değerlidir. Bu durum Aristo tarafından şöyle özetlenmiştir: “Bütün, parçaların toplamından daha fazladır”. Bu nedenle bütünsellik, birbiri ile ilgili ve birbirine eklenmiş parçaların bir arada değerlendirilmesi ile öznenin gerçek niteliğinin kavranabileceğini kabul eden bir yaklaşım biçimidir(URL-1). Bütün, parçaya göre daha anlamlı olması, daha bağımsız bir amaca hizmet etmesi ve bir değer/ürün üretmesi bakımından bir sistem oluşturur. Bu durum birbirlerini etkileyen, değiştirip dönüştüren ve sistemin işleyişinde görevli olan parçaların önemli olmadığı anlamına gelmez. Sonuçta bütün, varlığını, işlevselliğini ve sürekliliğini parçalara borçludur. Ancak bütünselliğe göre göz önünde daha çok tutulması gereken sistemin işleyişi olmalıdır. Çünkü parçaların tek başlarına izah edemeyecekleri temel düşünceyi bir bütün olarak ancak sistemin yapısı açıklayabilir.(URL-2) Bütün parçaların toplamından değil, parçaların anlamlı ilişkilerinden oluşmuştur. Bu nedenle bütünsellik; bütünün önemini ve parçalarının birbirine olan bağımlılığını vurgulayan bir yaklaşımdır. Bütünsellik teori ya da pratikte bir şeyin kendi parçalarının toplamından daha fazla anlamlı olduğunu savunur. Bütün, her zaman kendisini oluşturan parçalardan farklıdır. Bundan dolayıdır ki bütünü parçalara ayırarak parçaları incelemek bütün hakkında yeterli bir fikir vermez. Hatta böyle bir tutum bütünün bazı özelliklerinin kaybolmasına neden olabilir (Avcı, 2014, s. 348). Bütüncü yaklaşım, saatin içindeki tüm parçaların birleşerek zamanı göstermesine benzetilebilir (Taslamam, 2007,

s. 56). Bu örnekte olduğu gibi saatin bütün kurgusu zaman üzerinedir. Saat düzeneğinde her parça önemlidir; ancak saat zamanı göstermiyorsa artık bütün parçalar işlevini yitirmiştir. Bundan dolayıdır ki, bütünselliğin içinde insanın hem mümkün olabilecek en geniş perspektiften bakması hem de bir konuyu tüm ayrıntıları ve incelikleri ile ele almak gibi paradoksal bir durum da vardır. Parça ve bütün arasındaki bu paradoks ancak felsefi ve mantıksal bir yaklaşım ile çözülebilir.

Bütünsellik düşüncesi bütün bilim alanlarında ve özellikle felsefe tarihinde birçok filozof tarafından kabul görmüş bir yaklaşımdır. Bütünlük düşüncesinden hareketle fiziksel, biyolojik, kimyasal, sosyal, ekonomik ve dil gibi tüm doğal sistemler bütünün parçalardan oluşmuş bir koleksiyon olarak kabul edilir (URL, 1). Sözelimi felsefe tarihinde tündengelim yöntemi savunan filozoflardan başında olan Hegel, nesnelere temelde atomistik özelliklerinden çok bölünmez, evrensel, tezahürlerini önceleyerek doğal bütünlüğü savunur. Psikolojide ise özellikle algı psikolojisinde yirminci yüzyılın başlarında önemli bir holist hareket olarak gestalt psikolojisi öne çıkar. Bu yaklaşıma göre, arka planın algılanan şekil üzerinde bütüncül etkileri vardır. Bu nedenle insanların gördüklerini bir bütün olarak algıladıklarını savunur. Gestalt teorisi yalnız psikolojiyi değil birçok bilimsel alanı da etkilemiştir. Bu nedenle bütüncül görüş hemen hemen bütün bilimsel alanların çalışmalarında dikkate almaya çalıştığı bir yaklaşım biçimi olmuştur. Günümüze geldiğimizde gittikçe atomize olup parçalanan bilimsel alanlarda bütünlüğü ve sınırı korumak için bütüncül bakış neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle birçok bilimsel alan kendi alanı ile ilgili bütüncül bir bakış açısı geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin, ekoloji; sentezci düşünce ile varlık dengesini bütünsel olarak anlamaya çalışır, tıp; canlı organizmayı bedeninin tüm işlevleri göz önünde tutularak tedavi etmek ve canlılığını sürdürmesine yardımcı olmayı amaçlar. Psikoloji; bireyi zihni, bedeni ve ruhuyla bir bütün olarak kabul eder. İlahiyat alanında da ruh ve beden bölünmez bütünlüğüne vurgu yapılır. Pozitivist görüşü kabul etmeyen sosyolojik akımlar da sosyal olaylar ve olguların bütünsel bir bakış açısı ile yorumlanabileceğini savunur (URL-1). Bunun yanında mimari tasarımında, ticari şirketlerin ürün, reklam, imaj oluşturmalarında evrensel-bütünsel arza ve dilin öğrenilmesinde sosyo-kültürel çevre bütünlüğüne dikkat çekilmektedir. (URL-4). Bütüncül yaklaşım en etkili ve en geniş kapsamda felsefe alanında kullanıldığı görülür. Felsefe; fizik, kimya, matematik, antropoloji, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, din gibi disiplinlerin ortak verilerini kullanarak daha bütüncül sonuçlara ulaşmaya çalışır. Felsefi bütünsellik; disiplinler arası düşünme ve yatay bağlantılar kurabilmeye imkân tanır. Görüldüğü gibi bütünsellik, hemen hemen bütün bilimsel ve düşünsel alanlarda kendisinden yararlanan bir yaklaşım olmuştur.

Görüldüğü gibi bütünsellik, hemen hemen bütün bilimsel ve düşünsel alanlarda kendisinden yararlanan bir yaklaşım olmuştur. Bütünsellik, eğitim

bilimi alanında da etkili olmuş; bütünsel eğitim felsefesini savunan görüşlerin gelişmesine ve bütüncül öğrenme kuramlarının doğmasına neden olmuştur. İşte söz konusu bağlamda bu çalışma, bütüncül eğitim ve öğrenmenin din eğitimi açısından önemi ve özel alanda nasıl yorumlanabileceği üzerinde durmuştur.

## 1. Eğitimde Bütünsel Yaklaşım

Eğitim tarihi boyunca birçok düşünür ve eğitimci bütünsel eğitim yaklaşım olgusuna dikkat çekmiştir. Jean-Jacques Rousseau, Maria Montessori, John Dewey, Howard Gardner, Abraham Maslow, Ivan Illich ve Paulo Freire bütünsel eğitimin savunu<sup>cuları arasında sayılabilir.</sup> (Kokkidou, 2008) Eğitimde bütünsel yaklaşım, hangi alanda olursa olsun öğretme ve öğrenme eyleminin tüm unsurlarının bir süreç dâhilinde planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesini savunur. Öğrencinin öğretme ve öğrenme çevresini bir bütün olarak algılamasını önemser. Genel olarak eğitimin bütünsellik ile olan ilişkisi bütünsel-holistic eğitim ve bütünsel öğrenme kuramları ile ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

### 1.1. Bütünsel (Holistic) Eğitim

Bütünsel eğitim, birey ve toplum hayatında yer alan tüm alanların dikkate alındığı bir eğitim yaklaşımıdır. Bu eğitim felsefesi insan hayatına dar bir alandan bakan görüşlere tepki olarak doğmuştur. Özellikle 1960 ve 1970’lerde artan yolsuzluklar, çevre krizi, nükleer yıkım, geleneksel sosyal ve dini değerlerden uzaklaşma, aile hayatındaki çözümler, insanları endişeye sevk etmiştir. Bütün bu istenmeyen olayların yanı sıra, insanların maddi unsurlarla rutinleşen sıradan materyalist bir hayat sürmeye başlaması ve geleneksel değerlerden uzaklaşılması birçok eğitimcinin tepkisine neden olmuştur. Söz konusu eğitimciler, eğitimin yalnızca materyalist bir hayatın inşası ile sınırlı olamayacağı insanların manevi-deruni yönünün de olduğunu hatırlatarak bütüncül bir eğitimi savunmuştur.

Bütünsel eğitimin en önemli savunucularından John Miller ve Ron Miller’e göre bütünsel eğitim, zihinsel, duygusal, fiziksel, sosyal, estetik ve ruhsal bakımından insan hitap edebilmeli ve kişisel gelişimi çok yönlü beslemelidir. Buna ek olarak, geleneksel mekanik faydacı eğitim yerine barış, adalet, merhamet, dürüstlük, eşitlik, işbirliği, sevgi ve anlayış gibi değerlerin eğitim sürecinde insana kazandırılması gerekir. Bütünsel eğitim her bireyin hem doğal dünya ile hem de tüm insan ilişkilerinde söz konusu değerler ile hareket etmesini, hayatın anlam ve amacını bu bakış üzerine kurmasını savunur. İnsanı merkeze alması ve doğal olanın savunulması bütünsel eğitimin en önemli iki temel ilkesidir. “Can taşıyan her varlık ilahi gerçekliği temsil eder”, “her varlık karmaşık hayatın bir parçasıdır”, “her varlık kendi amacı ile dünyaya gelir”, “varlıkta sürekli devinim vardır” yargıları bütünsel eğitimin düşünce iskeletini oluşturan temel görüşlerdir. Ekolojik dengede nasıl ki her varlık birbirine bağlı ve etkileşim içinde ise insan da çevresine sıkı sıkıya

bağlıdır. İnsan çevresi ile birlikte anlamlıdır. Bu nedenle holistik eğitim, insanın tüm çevresi ile birlikte düşünülmesini, insanlara ve doğaya karşı içsel bir saygıya dayalı öğrenme tutkusunu hedeflemelidir. (Gültekin, Cigerci , & Merç, 2013) Bütünsel eğitimin tüm yaşam için geliştirdiği temel başlıklar; ilişkiler, sorumluluk ve saygı kavramlarıdır. Bütüncül eğitim genellikle alternatif eğitimden daha fazla demokratik ve insancıl eğitim türlerine ağırlık verilmesini tüm eğitim ilişkilerinde değerler havuzundan yararlanılmasını ister. (URL-5)

## 1.2. Bütünsel Öğrenme Yaklaşımları

Bütünsel öğrenmeyi destekleyen birçok öğrenme yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan biri de yapılandırmacılıktır. Yapılandırmacı yaklaşıma göre, en geniş bakış açısı ile edindiğimiz her bilgi içinde yaşadığımız evrenin bir parçasına aittir. Evren bireyin de içinde bulunduğu bir içine geçmiş ilişkiler ağının oluşturduğu bir bütündür. Evrende her parça diğer pek çok parça ile anlamlı bir ilişki halindedir. Bu ilişkiler yumağı her noktanın birbirine bağlı olduğu bir sistem oluşturmaktadır. İşte bu nedenle bir özne olarak evrene yönelen insan, evreni parça parça algılar ve zihninde kendi anlamının resmini oluşturmaya çalışır. Aslında insanın çevresinde bulunan her şey yapbozu oluşturan bilgi parçaları gibidir. Her bir bilgi kendi yerinde anlamlıdır. Doğada her tür bilgi insan tarafından sürekli olarak tecrübe edilerek denenir diğer parçalarla uyumlu bir bütün oluşturmaya, yani işe yarayan bilgilere ulaşmaya çalışılır. Parça bütün içinde kendi yerine konulmaya çalışılarak amaç resmin tamamını görmek ve ona göre davranmaktır. (Öztürk, 2014, s. 2) Yapılandırmacı yaklaşıma göre öğrenen dış dünyayı kendi kişisel yetenekleri ve potansiyeli doğrultusunda duyumsar. Her yeni bilgiyi önceki bilgilerle ilişkilendirerek bir bütün olarak anlamlandırır. Öğrenenin zihin dünyası yeni öğrendikleri ile her an yeniden yapılandırılır. Bu nedenle öğrenmede, eğitim ortam ve programlarının düzenlenmesinde bireysel farklılıkların dikkate alınması gereği üzerinde durulur. Yapılandırmacılık, eğitim sürecinde bireyin öğrenilen konuyla ilgili kendine sunulan örneklerden bir takım çıkarımlarda bulunması ve anlamlı-kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşmesi için tümdengelim yönteminin kullanılmasını benimser. (Şimşek, 2008, s. 6) Yapılandırmacı yaklaşıma göre bilgi ancak bir bağlam içerisinde tümdengelim yolu ile edinilmektedir. Dolayısıyla yapılandırmacı yaklaşımla öğrenciye anlamlı bilginin kazandırılmasında bütünsel yaklaşımın parçacı yaklaşıma göre daha etkili olduğu, bütün olan bilginin bütününe bağlamı içinde daha anlamlı bir öğrenme sağlayabildiği vurgulanmaktadır. Bilginin zihinde yapılandırılması için bir bütünlük gereklidir. Bu bütünlük konunun, ünitenin, dersin bütünlüğü olabilir. Görüldüğü gibi yapılandırmacılık, zihinde işlenen her türlü verinin birbiriyle tutarlı bir bütün oluşturması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle bir yapının her parçası farklı olmakla beraber ortak bir bütünü oluşturmaları için uyumlu olmaları gerektiği gibi, her bilgi de insan zihninin

bir bütün olarak yapılandırılmasına hizmet etmelidir. (Öztürk, 2014, s. 12) Yapılandırmacılık, bilgiyi çoğaltmak ve ilgisiz bir şekilde aktarmaktan ziyade bilgiyi yorumlayacak bir zihin yapısı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Yapılandırmacı eğitim bütüncül yaklaşımı ile amaçladığı şey öğrenciyi ezberden kurtarmaktır. Ezberci eğitim, önceki nesillerden geleneksel olarak devreden kesin bilgileri ve yargıları yeni kuşaklara aktarmayı amaçlamıştır. Ezberci eğitimde asıl olan daha fazla bilgiyi bütünü dikkate almadan ve diğer parçalar ile ilişkilendirilmeden öğrenciyi aktarmaktır. Bu amaca ulaşmanın tek yolu da ezberdir. Ezberci eğitimde öğretmenin konumu da bu eğitim amacına göre belirlenmiştir. Öğretmenin mümkün olduğu kadar fazla bilgiyi aktarabilmesi için öğrencinin pasif bir tutum izlemesi gerekir. Çünkü öğrenciyi söz hakkı vermek ve sorgulamak vakit kaybına neden olacaktır. Bu nedenle öğretmen sürekli bilgi aktaracak, anlatacak ve aktif olacaktır. Öğrenci ise önce öğrenmeli sonra sorgulamalı, anlatılanları olduğu gibi zihnine yerleştirmek için dinleyici ve pasif konumda kalmalıdır. Yapılandırmacı eğitim ise yapbozdaki resmin tamamına ulaşmayı daha yolun başında amaç edinir. Anlamsız bir şekilde bilgi parçalarını birbirinden bağımsız tutmaz. Noktaları harfte, harfleri kelimedede, kelimeleri cümlede, cümleleri paragrafta, paragrafı bağlamda ve sonuçta yazılı veya sözlü metnin tamamında birleştirilerek bütünden bir anlam çıkarır. Yapılandırmacı eğitimde öğrenilen ayrıntı bilgiler hem anlamın bütünleşmesine hem de başka küçük bilgilerin keşfine neden olur. (Öztürk, 2014, s. 2-7) Böylece tutarlı bir bütün oluşturan bilgi yapıları daha önceden düşünülmemiş olan yeni çıkarımların yapılmasına imkan verir. Bu yapıların organizasyonu gelişmenin, ilerlemenin ve yeniliğin temelini oluşturur.(Öztürk, 2014, s. 83)

Bütünsel öğrenme konusunda araştırmalar yapan ve algıda bütünsellik üzerine okul kuran diğer bir yaklaşım da gestaltçı yaklaşımdır. Gestalt yaklaşımı, insanı duygusu, düşüncesi, davranışı, bedeni ve ihtiyaçları ile bir bütün olarak ele almaktadır(Bozkurt, 2006, s. 63). Gestalt yaklaşımına göre insan, bilişler ya da davranışlara indirgenerek değil ancak duygu, düşünce, davranış ve beden bütünlüğü içinde anlaşılabilir. İnsanı sadece davranışı ya da sadece bilişleri bağlamında indirgemeci tarzda ele almak, karmaşık bir makineyi basit, parçalarına ayırarak incelemeye benzetilmektedir. Davranış bir yönü ile değil; ancak davranışı oluşturan bütün yapısı ile anlaşılabilir. Gestalt psikologları kişinin görüş alanını şekil ve fon ilişkisi ile tanımlamakta, insanların, görsel uyaranları bütünleştirerek, tamamlayarak algıladıklarını savunmaktadırlar. İnsanın doğasında var olan ve gelişimin her aşamasında ve her yaşta deneyimlenen anlam oluşturma, anlamsal bütünlüğe ulaşmada kişinin davranışlarına aracılık eden ve organize eden bir süreçtir. (Bozkurt, 2006, s. 2-13) İnsan çevresi ile etkileşim içerisinde. İnsanı bu etkileşimden bağımsız düşünemeyiz. İnsanlar yakın ilişkide birlikte var olmayı sürdürürler. Yani insanın kendilik yaşantısı çevreden bağımsız değildir. Bütünsel ilişki, insan varoluşunun temel değiştirilemez özelliğidir. (Bozkurt, 2006, s. 60) Gestaltçı görüş kendilik ve farkındalık kavramlarının bütünsellik merkezli



açıklar. Farkındalığı organizmanın, duyumları ile dışarıdan aldığı uyarıyı organize etmesi, bütünleştirilmesi ve anlam vermesi olarak görür. Kendilik ise çevrede olanları bütün olarak anlama, anlam verme süreci yani kendisi ile bütünleştirmedir. Çevresel alandan ayrı olarak ele alınamayan kendilik; anlam verme, dikkat etme, problem çözme, hayal etme, yorumlama, ilişki kurma, ihtiyaç döngüsü ile gerçekleştirilir. Bu nedenle insan için diğerleri tarafından sevilme, kabul görmek, destek almak, hayati öneme sahiptir. (Bozkurt, 2006, s. 12-35) Gestaltçılar, bireyin dış dünyadan gelen uyarıcıları soyutlayarak almak yerine bir bütün olarak değerlendirdiğini belirtmişlerdir. Yani insan bir resme baktığında, o resmin çizgilerini değil, bu çizgilerin bağlamsal olarak oluşturdukları “anlamı” görür. Resimde görülen şey, bu çizgilerin her birinin ifade ettiklerinin toplamı değil, bundan daha fazlasıdır. Bu durum müzik tınıları ve bu tınılardan oluşan müzik parçası için de aynı biçimde geçerlidir. Yani Gestaltçıların deyimi ile “Bütün, parçaların toplamından öte bir şeydir.” Parçacı ve indirgemeci davranışçıların aksine Gestaltçılar; insan beyninin pasif alıcı olmadığını, dış dünyadan gelen duyumların insan beyni tarafından anlamlı bir yapı içine algılandığını belirtmişlerdir. Beynin bu işi düzenleme yani belli bir organizasyon ile yaptığı, düzenleme becerisinin de normal, sağlıklı bir insan beyninin özelliği olduğu bilinmektedir. Örneğin kesik çizgilerle yapılmış bir dairenin kesik değil de tamamlanmış çizgiler olarak daire şeklinde görülmesi, insanın çizgiler arasındaki boşlukları doldurarak algılama eğiliminde olduğunu gösterir. Yine bazı harflerin yerleri değiştirildiğinde ya da bazı harfleri çıkarılmış bir kelimenin de ilk bakışla anlamsal olarak doğru kavranması da buna örnektir. (Şimşek, 2008, s. 5)

## **2. Din Eğitiminde Bütünsel Yaklaşım**

Din eğitimi alanının özellikleri, ihtiyaçları epistemik yapısı ve kapsamı dikkate alındığında bütünsellik ile din eğitimi arasında acaba bir ilişki kurulabilir mi? Din eğitiminde bütünsel yaklaşım nasıl olabilir?

Eğitimde hiçbir problem yalnızca bir alanla ilgili olmadığı gibi, başarı da yalnızca bir alan ve tek bir kişiye bağlı değildir. Bir insanın eğitimsel başarısında birçok insanın ve eğitim alanının emeği vardır. Eğitim her şeyi, her şey de eğitimi etkiler. Gerçekten de bir toplumun veya bireyin yaşantısı tüm yönleri ile birbirine bağlıdır. Hayatta insanın çok yönlü ilişkilerini fark etmek maddi, manevi bakış açıları yanı sıra entelektüel boyutları olan bir bakış açısı gerektirir. İnsanın başarısında sosyal, siyasal, ekonomik, doğal çevre, demografik yapı, dinsel, bilimsel her çeşit eğitimin payı vardır. (Ültanır, 2000, s. 24) Eğitim her yönü ile insan olmayı öğrenmektir. (Tanilli, 2005, s. 13) Eğitimin en genel hedefi insanın temel değerler doğrultusunda yetiştirilmesi, bütün yönleri ile mükemmelliğe ulaştırılması, varoluşsal bütünlük içinde kendisinin, ötekinin ve tüm varlığın varoluşunun değerini kavrayabilmesi ve yaşamı anlamlı kılmasıdır. Değerli olan ve ahlaken arzu edilen beceri ve davranışların yaşamlarında somutlaşmasını sağlamaktır. (Yayla, 2011, s. 252)

Din eğitimi bütünsel yaklaşım açısından değerlendirildiğinde hem bütünsel eğitim hem de bütünsel öğrenme ile ilişkisi görülecektir. Öncelikle din eğitimi bütünsel öğrenmenin savunduğu birçok görüşü desteklemektedir. Dolayısı ile bütünsel eğitimin savunduğu görüşler din eğitimine yabancı ve uzak değildir. Din eğitimi, bütünsel öğrenmede olduğu gibi, öğrenenin hem kişilik gelişimine, hem sosyal ilişkilerin zenginleşmesine hem de doğal çevre ile barış içinde yaşamasına katkı sağlamayı amaçlar. Yine öğrenme/öğretme sürecinde kişisel sorumluluk ile kolektif sorumluluğu kaynaştırmayı amaçlar ve insan-doğa ilişkisinin olumlu bir düzeyde kalması için çaba harcar.

Bütünsel yaklaşımlar komple sistemlerden oluşturur. Her sistem en az bir hedefi gerçekleştirmek için kurulur. (Sönmez, 2010, s. 11) Dinin de gerçekleştirmek istediği birden çok amacı vardır. Bu amaçlar ancak bütünsel bir bakış açısı ile fark edilebilir. Dinin içinde yer alan her bir tekil gerçekliği dinin bütünlüğü içinde tanımak ve anlamak gerekir. Din eğitiminde tümevarım türünde bir akıl yürütme ile bu bütünlük sağlanabilir. Küçük parçalardan, ayrı ayrı olaylardan, çeşitli varımalıdır (Aydın, 1998) Çünkü din eğitiminin ilgi alanı dinin ilgi alanı kadar geniştir. Bu genişliğe insani olan alanları da kattığımızda din eğitimi alanının hayatın tamamını kuşatacak genişlikte olduğu söylenebilir. İnsan yaşamında önemli olan hiçbir alanın diğerine kurban edilmemesi ve yok sayılmamasıdır. İnsanın birçok alanda potansiyelini ve yeteneğini ortaya çıkarması ilgili alanda alacağı eğitime bağlıdır.

Dinin hayatın içinde kapsamı ve oldukça geniş etki alanı dikkate alındığında bütüncül bir dünya görüşü oluşturma amacında olduğu rahatlıkla söylenebilir. İşte bu bütünsel bakış açısı ile din insana bütüncül bir dünya görüşü ve bütüncül bir kimlik sunar. Bütünsellik bakış açısı ile anlamlı bir bütünlük içinde din eğitimi bütün yönleri ile görülebilir. Bütüncül bir dünya görüşü oluşturmak için felsefi/bütüncül/tümdengelim bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Din eğitiminde gerçekleşen tüm öğrenmeler felsefenin bütüncül bakışından yararlanarak bütüncül dünya görüşü etrafında organize edebilir. Bu sayede öğrenenlerin kendileri ve varoluş çevreleriyle tüm ilişkileri bir bütün olarak değerlendirilebilir (Kokkidou, 2008).

Bütüncül dünya görüşü çok yönlü bir varoluşu gerçekleştirme çabasıdır. Dünya görüşü insanın varoluş şartlarını, hayat tarzını, olay ve olgulara bakış şeklini ortaya koyar, insanın varoluşundaki amacını özetler. Dünya görüşü her şeyden önce insana ideal bir yaşam tarzı sunar. Bu ideali oluşturma, geliştirme ve yaşatma ise ömür boyu sürdürülecek ölü açık bir çabadır. Din eğitiminin sağlamaya çalıştığı bütün varoluşsal alanlar insanın bizzat kendisi tarafından ve kendi zihinsel çabası ve emeği ile elde edilebilir. Bu varoluş alanları sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Dinsel varoluşun tüm ayakları birleşerek dünya görüşünü oluşturur. Din eğitiminde kendini gerçekleştirme çerçevesi de bütüncül bir dünya görüşü oluşturma ile kazanılabilir. Kendini gerçekleştirme dini açıdan bir dünya görüşü oluşturabilmektir. Ayrıca din anlayışı, din algısı ancak bütüncül bir dünya görüşü çerçevesinde geliştirilebilir. Çünkü dünya

görüşünün insan için üst düzey bir bilinç hali, hayata ve olaylara bakış tarzını yönlendiren genel zihinsel bir yapı olduğu söylenebilir.

Din eğitiminde yaşama bir anlam ve amaç belirlemek ancak bir dünya görüşü ile mümkündür. Aksi takdirde hiçbir düşünce, duygu ve inanç kendi yerinde olamaz. Eğitim bir bilgi yığınına dönüşür. Neden sonuç ilişkileri çerçevesinde akıl yürütülemez ve kalp işlevsel olamaz. Dindeki her bir konu parçadır, dünya görüşü ise dinin temel konularından oluşmuş bir çatı, ana temalarının harmanlanmış olan bir bütündür. Bu nedenle dinin dünya görüşü kümülatif bir anlam ve sonuçtur. Analiz edilmiş, bütünden koparılmış parçalar ve ayrıntı konularda bu anlam bulunmaz. İndirgemeci, analitik ve tek yönlü bakış açısı bütün hakkında bir şey söyleyemez. Hatta parça hakkında söylenen dahi bütün göz önünde bulundurulmadığı takdire eksik kalacaktır. Dinin genel, bütüncül doğal yapısı hakkında bir bilgiye ulaşıldığında ayrıntı konular daha rahat anlaşılacaktır. Bütünselliğin gözden kaçırılması telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilir. Parça bütünün önüne geçtiğinde hayat hayata, eğitim eğitime engel olabilir. Birbirini yok eden parçalı yaklaşım ve bütünsel olmayan hayat algısı hayatın tamamını çekilmez duruma sokabilir. Din eğitimi insan hayatına söz konusu bütünlüğü katabildiği oranda hayatta gerçek yerini alır. Bütünlük içinde tüm konular, kişiler, olay ve olgular hak ettikleri yeri bulabilir.

Kuran'da, dinde ve hayatta insanların kendilerinin doldurması gereken boşluklar bırakılmıştır. İnsanlar kendinden bir şeyler katarak ahlakın, hukukun örf ve adetlerin bıraktığı boşlukları kendilerince doldururlar. Öyle ki ahlaki ilke ve değerler şimdiki zaman içinde gerçekleşen özel olaylarda kişi kendisi hem olayın savcısı hem hâkimi hem de kahramanı olarak olayı yorumlar, karar alır ve uygular. Boşluklar hayatın her alanında öznel ve özgün tutumlar ile karşılık bulur. Kuran'da insanın kendisinin tamamlanmasının istediği boşluklar sanıldığından fazladır. İnsanlar hem değerlerin içini hem de bu boşlukları nasıl dolduracaktır. Bu sorunun cevabı bütünsel dünya görüşü ile olacaktır. Çünkü bu boşlukları doldurmak ve her olaya ve olguda canlı kararlar almak yorum yapmayı gerektirir. Yorum ise bir genel yapıya dayandırılmalıdır. Din eğitiminin nihai amaçlarından biri de bireye bütünsel bir yorum perspektifi geliştirmek olmalıdır. Birey kendi bütünsel birikimi ile karşılaştığı problemlere kendi yorumunu kattığı davranışı ile tepki gösterebilmelidir. Bir başkasına sorulamayacak anlar, konular durumlar kişinin kendi öz seçim ve kararı ile gerçekleşir. Din eğitimi bu durum açısından çok önemlidir. Bilgi ve yorum boşluklarının anlamlı bir şekilde doldurulmasından bütüncül bir dünya görüşünden yararlanılabilir.

### **3. Bütüncül Dünya Görüşünün Oluşturulmasında Dinin Katkısı**

Bir dünya görüşü insanın tüm ihtiyaç ve beklentilerini dikkate aldığı zaman bütüncül vasfını alabilir. İnsan hayatında en üst bilinci temsil eden dünya görüşü; hayatın içinden tüm olay ve olgular için genel, kapsamlı bilişsel,

duyuşsal ve sezgisel arka plan olarak görülebilir. İslam bu anlamda tam ve yetkin bir dindir. İslam dininin diğer dinlerden, felsefi ve siyasi akımlardan en önemli farklarından biri de insana bütüncül bir dünya görüşü kazanmasında büyük bir imkân sunmasıdır. Dinin oluşturmak istediği bütüncül dünya görüşünü tevhidde bütünlük, varlıkta bütünlük, zaman bütünlüğü, değerlerde bütünlük ve insanın bütünlüğü başlıkları altında toparlayabiliriz.

### **3.1. Tevhid’de (Allah’ın Esması ve Sıfatlarında) Bütünlük**

İslam dünya görüşünün merkezinde büyük ölçüde Allah’ı tanıma, bilme ve onunla doğru ilişkiler kurma bulunur. Kuran’ın en temel öğretisi olan tevhid inancına göre insanın doğru din anlayışı oluşturması ancak doğru Allah anlayışı ve inancı ile mümkündür. Allah’ın esma sıfatlarındaki bütünlüğe tevhidin özünü oluşturur. Esması ve sıfatlarda bütünlük Allah açısından düşünüldüğünde mükemmel açılan bir kapıdır. Bu nedenle Allah’ın bütün fiillerinde mükemmel olması onun isim ve sıfatlarındaki bütünlüğünü dikkate almakla gerçekleşir. Aynı şekilde “tenzih: Allah’ın her türlü eksik ve olumsuz sıfatlardan uzak olması” da bu isim ve sıfatlardaki mükemmelliği ve bütünlüğü bozacak her türlü parçalanmışlığı ortadan kaldırmayı amaçlar. Esması ve sıfatlardaki bütünlüğün bozulması insanı şirk inancına/Allah dışındaki varlıkları tanrılaştırmaya neden olur. Bu durum Kuran’a göre en büyük zulümdür. (Lokman suresi,13) Adalet öncelikle Yaratıcı ve yaratılan arasındaki hakkı teslim etmekle başlar. Tanrılaştırma; varlıkta değer kayması, değer hiyerarşisinin bozulması, varlığa hak ettiğinden daha fazla aşırı değer yüklemesi ve yüceltmedir. İnsanın değer dünyasının parçalanmasıdır. Dini hakikatin temelini tevhiddeki bütünlük oluşturur. Buna göre Allah her türlü yüceliğe layık, her türlü eksiklikten uzaktır. Kendisinin yarattığı varlığın bütünü ona ve koyduğu yasalara boyun eğer(Bakara/16) her iş ona döner.(Ali İmran-154) O her şeyin rabbi vekili ve her şeyin yaratıcısıdır. (Enam/102) Allah her şeyi bilir, görür ve duyar. Allah’ın gücü her şeye yeter. (Bakara/20) Allah’ın rahmeti ve ilmi her şeyi kuşatmıştır.(Mü’min/7) Allah alemlerin Rabbidir. İnsan kendi mükemmelliğini bu ilahi mükemmellik kaynağından alır ve bu mükemmellikten beslenir. Allah bütün varlıkların ihtiyaçlarını karşılayarak onlar için bir yaşama ve varlık düzeni oluşturmuştur. Rab olan Allah’ın varlık ile olan yaratma ve yaşatma ilişkisi bütün isim ve sıfatları ile kesintisiz devam etmektedir. Allah’ın her bir isminin varlığa yansması söz konusudur. Allah’ın tek bir ismi atlandığı takdirde hayattaki yeri başka bir şeyle doldurulamaz. Allah’ın insanlara olan ilişkisinde isim ve sıfatları diğer varlıklara göre daha özeldir. Allah irade sahibi olan varlıkların ahlaki tutumlarına göre karşılık vererek onları terbiye eder. Allah insan ilişkisi bu anlamda karşılıklı ilişkiler ile terbiye ekseninde kesintisiz sürer.

### **3.2. Varlık bütünlüğü**

Dinin ortaya koyduğu varlık tasavvurunda Yaratıcı, yaratılan, görünür ve görünmez alem varlıkta bütünlüğü oluşturur. Dinin amaçlarından biri

de insana kendisini, Rabbini ve tüm varlığı tanıtmaktır. Din insana insanın kendisinden başlayarak bütün varlık alemini tanıtarak varlık ile ilişkisinde rehberlik eder. İnsan ancak tüm varlık bütünlüğünde kendisini tanır ve kendisine bir anlam vererek kendisini değerlendirebilir. Varlıktaki bu çeşitlilik insanın çok yönlü karşılaştırmalar yapma suretiyle insanın kendisini bilmesine imkân tanır (Erdem, 2010) Varoluşa bütüncül olarak bakabilme insanı çok yönlü yetkinliğe ve sorumluluk bilincine ulaştırır. Allah bütün varlık içinde zorunlu Yaratıcıdır. Allah'ın zorunlu Yaratıcı olması ile bütün varlık alemini anlamlı bir bütünlüğü yakalar. Ancak bu şekilde varlık anlam kazanır ve varlığa ve oluşa makul bir izah getirilebilir. Bu gerçekten hareketle varlığın ontolojik hiyerarşisi ile neden-sonuç ilişkisi fizik ve metafizik alanı birleştirir. Aksi takdirde varlıktaki, nedenlilik, düzen, uyum ve güzellik görülemeyecek her şey saçma kabul edilecektir. Bu nedenle İslam felsefesinde fizik ötesi varlık zorunlu olarak vardır ve mevcudiyeti insan aklıyla kavranabilir. Elbette Allah'ın varlığının akılla kavranabilmesi açısından onun mutlak gayb olarak isimlendirilmesine engel teşkil etmez. Çünkü böyle bir ilkenin varlığının akılla ortaya koymak başka şey, Allah'ın mahiyetinin tanımlanamaması veya başka deyişle hakikatinin bilinmemesi başka bir şeydir. (Kutluer, 2004, s. 222-237) Allah dışındaki varlıklar ne gölge ne de yalnızca zihinsel olarak vardır. Varlığın görünmeyene ait bilgisi ise yalnızca vahiy ile sınırlıdır. Allah'ın yarattığı ve sevgi ile ihtiyaçlarını karşıladığı bütün varlıklar Allah'ın kullarıdır. Bu anlayışta hiçbir varlığı dışarda bırakmaz. Her varlık birbirleri ile ilişkileri ile varlığını sürdürür. Varlıktaki farklılık ve çeşitlilik aralarındaki ilişkiyi zorunlu duruma getirir. Bütün varlıklar birbirlerinin eksiğini tamamlar. Bu nedenle birbirinden kopuk varlık yoktur. Allah dışında tüm varlıklar yalnızca Allah'a değil birbirlerine de muhtaç olacak şekilde yaratılmış birbirlerine bağımlı olacak şekilde tasarlanmıştır. Varlıktaki bu ilişkiler yaşamın kendisini oluşturur. Herhangi bir varlığın görevindeki aksaklık tüm sistemi etkiler. Allah'tan başka hiçbir varlık kendi başına var olamaz. İnsan maddi-manevi tüm varlıkla etkileşim içinde varlığını sürdürür. Allah, cennet, cehennem, melek, Allah ile insanın ilişkisi süreklidir. Diğer varlıklarla ise insanın ilişkisi sürekli değil, zaman ve mekân ile sınırlıdır. (Mukul, 2008, s. 19) Dinin varlık anlayışı Yaratıcı ile yaratılanı, beden ile ruhu, madde ile manayı birbirinden ayırmaz. İslami dünya görüşünde doğa tüm hayvanlar, bitkiler ve cansızlar ile bütün doğadır. Allah muhatap alındığında yeryüzünde ve göklerde kul olmayan hiçbir varlık yoktur. Böyle bir muhatap karşısında tüm kullar eşit ve kardeşlerdir. Varlığı kendi bütünlük içinde görmek insanı doğa ile barışık olmasına aracılık eder. Varlık ile dengeli bir ilişki kurabilmek ancak onun bütünlüğünü göz önünde tutulması ile mümkündür. Bunun başarılması gerçek bir eğitimidir. (Sönmez, 2010, s. 27)

### **3.3. Zaman bütünlüğü**

Zaman ve dinin sonsuzluk ile ilgisi iki kavramı birbirine yaklaştırır. İnsan ancak dinin öğretisinde zamandaki bütünlüğü eksiksiz tamamlayabilir.

Şöyle ki dine göre şimdiki zaman, insan geçmişi ve geleceği ile bir bütünlük içinde anlam kazanır. Geçmiş hemen az önceki geçmişten başlayarak insanın ruhlar âlemindeki ruhsal yaratılışına/misaka kadar uzanır. Ayrıca insan tarafından öngörülemeyen gelecek hakkında bilgiyi de dinden öğrenmekteyiz. Din insanın geleceğini sonsuzluğa açılan bir kapı olarak görür. Dinde şimdiki zaman, gelecek ve geçmiş zaman adeta birlikte yaşanır. İnsan uzun yoldan gelen sonsuzluk yolcusudur. Şimdi; sonsuzluğa hazırlık, geçmiş ise arınma anıdır. Bu nedenle dinin zaman algısında şimdi gelecek ve geçmiş birlikte vardır. Bu anlayış insanın kendi geçmişini, geleceğini tüm insanlığın geçmiş ve geleceği ile aynı çizgide buluşturur. Kuran, insanı her zaman bir sonraki zaman dilimi ile karşı karşıya getirir. Aklını kullanan insan ilerleyen zamanın bir sonraki aşamasını düşünmesi ve geleceğinde muhtemel olabilecekler için önlem alması gerekir. Bir sonraki aşamayı düşünmek ve o aşamaya hazırlanmak gerçek anlamda gelecek kurgusu yapabilmektir. Zaman içinde bir sonraki aşamayı düşünmeden yapılacak bir hamle insanı olumsuzluklarla karşı karşıya getirmesi kaçınılmazdır. Görüldüğü gibi dinden bağımsız bir zaman tasavvuru çok kısır ve parçacı bir yaklaşımdır. Oysa şimdiki zaman insana yetmemektedir. Böyle bir zaman tasavvuru insanın geleceğini görmezden gelmekte insanın umutlarını öldürmekte sonsuz yaşama isteğini görmezden gelmedir. Cennet inanan insan için ebedi bir varoluş mekânı, sonsuzlukla bütünleştirilmiş güzellik yurdudur. İnsan dünya hayatının son bulması olan ölüm ile yok olup gitmek istemez. Din, ahiret hayatı ile dünya hayatını birleştirerek yaşamı daha anlamlı duruma getirir. Dinin insandan istediği hayatın bir evresini değil tamamının göz önünde tutularak yaşamasıdır. Çocukluktaki sevincini, gençlikteki arayışını, yetişkinlikteki meşgalesini, ihtiyarluktaki huzurunu ve nihayet ölüm sonrasının ihtiyaçlarını birlikte düşünmesini ister. Zamanı parçalı yaşayanların kişilikleri parçalı olmaktan, şu anları endişeden, gelecekleri korkudan kurtulamaz. Yalnızca şu anda yaşayanların geleceği olmadığı gibi geçmiş de onlar için hiçbir şey söylemez. Şu anı değerli kılan zaman bütünlüğündeki anlamıdır.

### **3.4. Bilgi bütünlüğü**

Dinin bilgi algısı, mahiyeti, kaynakları, sınırları ve kapsamı din eğitimini birçok yönden ilgilendirir. İnsanın bilgi edinme kaynakları arasında bir ayırım yapılamaz. Duyular, akıl, vahiy, sezgi ve tecrübe insanın bilgi edinme yolları olarak hepsi bir bütündür. Şu kadar ki diğer bilgi alanları ile uyumlu olmadığı sürece sezgi kişiseldir. Ancak aralarında nitelik farkı vardır. Bilimin gözlem ve deney ile ulaştığı bilgi ile peygambere vahyedilen bilginin kaynağı aynıdır. Yeryüzü bilgisi ile gökyüzü bilgisi birbirinden kopuk değildir. Varlığı görünen alan ile sınırlandıramayacağımız gibi bilgiyi de gözlem ve deneye indirgeyemeyiz. Fiziki gerçeklik, sosyal gerçeklik ve gaybi gerçeklik ile ilgili bilgiler hakikatin farklı boyutlarıdır. İnsanlar her bir bilim alanı ile gerçeğin tamamlayıcı yönlerini keşfederler. Her bir bilgi başka bir bilgi alanını tamamlayıcıdır. Her bilgi diğer alana muhtaçtır.

Her bir bilgi diğer bilgi alanlarının gelişmesine katkı sağlar ve diğer bilgi alanlarının gelişimini tetikler. Klasik pozitivist anlayışta kabul edilen rasyonel ve mutlak bilim anlayışının da günümüzde değiştiğini görmekteyiz. Günümüz bilim anlayışında Nietzsche'nin de belirttiği gibi insandan ve beşeri değer yargılarından bağımsız bir dış gerçeklikten söz etmek mümkün değildir. Bütünüyle oluş süreci içinde olan dünyada insan eski bilgiler yanında her an yeni bilgilere de ihtiyaç duyar. Bu şekilde insanın bilgi dünyası tekrar tekrar yenilenir. Dolayısı ile her insan için her zaman genel geçer olabilecek bilgiler yanında yeni bilgilere ve anlayışlara da ihtiyaç vardır. (Cevizci, 2011, s. 209) Kuran bilgiyi "hak" kavramında bütünleştirmiştir. Allah el-Hak'tır. Yerler ve gökler hak ile yaratılmıştır. Peygamberlere gönderilen vahiy haktır. Peygamberler de hak ile gönderilmiştir. Vahyin hakkı temsil etmesi gibi fizik, kimya ve biyolojide ulaşılan yasalar ve bilgiler de hakkın keşfi ve temsildir. Sosyal bilimlerde de elde edilen bilgiler de aynı şekilde hakkı temsil eder. Her alanda buluşlar ve ilmi sonuçlar insanı hakikatta buluşturur. Felsefe ise bu arayışı sürdürmektir (Demir, 2013, s. 32-33). Çünkü bütün bilimsel alanlarda ve dinde insanın ulaştığı hakikat beşeri bir hakikattir. Beşeri hakikat ise hakkı şimdilik temsil eder. İnsanın hakikati şimdilik ulaştığı bilgi, anlam ve davranış düzeyidir. Bu durumda beşeri hakikatin göreceli olduğu, nesnel olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Beşeri hakikat ilahi hakikat gibi mutlak değildir. İnsan değişmeye gelişmeye ve ilerlemeye-gerilemeye açık bir varlık olarak yaratılmıştır. Varlıktaki yasalar, vahyin hükümleri gibi ilahidir. İnsan ihtiyacını hissettiği bilgiyi bilgi kaynaklarını kullanarak elde eder. Bilgi kaynaklarını birbiri ile yarıştırmaya, birini diğerinin önüne almaya ve yok saymaya çalışmak bilgi bütünlüğüne zarar verir. Oysa her bilgi kaynağının insan hayatında farklı işlevleri vardır. Her bir alan insanın farklı ihtiyaçlarına cevap verir. Dinin insana öğrettiği ise bilginin gerçek kaynağının Allah olduğudur. İnsana bilgi edinme yeteneğini veren de Allah'tır. Allah inancı bilgide de bütünlük sağlar. Ayrıca Allah'ın lütfü ve istemesi ile insana ve diğer varlıklara bahşedilen farklı bilgi türlerinin de olduğunu Kuran'dan biliyoruz. Kuran'da kendisine olayların görünmeyen/iç yüzü/gerçek nedenlerin bilgisi verilen Hızır ve Belkıs'ın tahtını insanın fark edemeyeceği bir hızda transfer edebilecek bilgi verilen İfrit kendisine gaybi/ledünni bilgi ikram edilmiş kimselerdir. Bu ve diğer bilgi türleri her çeşidi ile hikmetin malzemesidir ve değerlidir. İnsanın rüyalarından bile hakikate ve gerçeğe yansıyan bir yönü vardır. Ancak rüyadaki mesaj bireyin kendisini ilgilendirir. Önemli olan bilgi değildir; bilginin hizmet ettiği amaçtır. Kuran'da bu durum Harut ve Marut isimli meleklerin bilgi öğrettiği insanlara verdikleri öğüt ile dile getirilmiştir. Melekler öğrettikleri bilgiyi kötülük amacı ile kullanmamalarını öğütlemişlerdir.(Bakara,102) Bilginin güç olduğu günümüzde daha iyi anlaşılmalıdır. İnsanı ve varlığı incelemek, araştırmak, aralarındaki ilişkileri anlamak iyidir güzeldir. Ancak bu araştırma ve gözlem onları yaşatmak ve onlara yardım etmek için değil de onların zayıf yönlerini bularak onlara hükmetmek sömürmek için yapıldığında ise bu kötülük ve çirkinliktir. İşte din bilgi bütünlüğünde bilgiye değerlerle bir

amaç da kazandırmış olur. Değerleri dikkate almayan bir bilgiden Allah'a sığınılır. Çünkü bu bilgi tıpkı İsrailoğullarından Samiri'nin keşfettiği bilgi türü gibi yalancı tanrılar üretecektir.(Taha,88). Yalancı tanrılar ise ancak zulüm aracı olarak işlev görür. İnsani değerlerden uzak bilgi insanı mutlu edemeyeceği gibi değerlerin yaşatılabilmesi için de güç gereklidir (Enfal, 60). Ayrıca vahyin bütünlüğü ve dinin bütünlüğü korumanın garantisidir. Vahiy ilk peygamberden son peygambere kadar bir bütündür. Bütün peygamberler Allah'ın elçisidir. Kitabın kendisi Allah tarafından korunmuştur. İnanan insanlar da kitabın bütünlüğünü korumaları gerekir. Dinin insana önerdiği hakikat bilgisi inanç, düşünce, duygu, değer ve eylem bütünlüğünde işe koşulan bir organizasyondur. Vahiye yer alan bütün konular önemli ve değerlidir. Kuran'da yer alan konulardan bir kısmı öne alarak diğer konular görmezden gelinemez.

### 3.5. Değer bütünlüğü

İnsan varlık ile ilişkilerini değerler üzerinden sürdürür, değerler aracılığı ile kendisini, çevresini anlamlandırır. Değerler insanın içinde yaşadığı anlam yapılarıdır. İnsanın anlam dünyasını değerler ile doldurur. Değerler dünya görüşünün en can alıcı yönünü oluşturur. Bir değer ancak bir dünya görüşü içinde üretilebilir. Bu nedenle dünya üzerindeki tüm milletler gelecek kuşaklarına birtakım değerler aktarmayı, onları belirli ahlaki ilke ve erdemler ile donatmayı en temel görev saymıştır. Bu nedenle değerlere dayalı ahlak eğitimi, ailede ve formal eğitimde her zaman önemli bir yer tutmuştur. Din eğitiminin özünü ise ahlak ve değer eğitimi oluşturur. Ahlak eğitimi, değer öğretimi yolu ile öğrencinin ahlaki düşünme tarzını geliştirmesine, davranışının ahlaki sonuçlarını görmesine, ahlaki ilkelerin insanın bütün ilişkilerinde fark etmesi sonucu kişilik geliştirmesine yönelik eğitsel faaliyetlerdir. (Cevizci, 2011, s. 283) Din, tüm insanlığa yararlanabilecekleri ortak değer alanı sunar. Akıllı ve iradeli bir varlık olan insanı değer üretebilecek sorumlulukta görür. Değer üretmek insan hayatının en temel etkinliğidir. Çünkü değer üretme insanın kendisinin de içinde olduğu tüm varlığa bakış tarzını ortaya koyar. Din insanın değer dünyasını bütüncül bir şekilde oluşturmasına yardımcı olur. Dinin tüm varlığı kuşatan değerler dünyasında insana ulaştırmak istediği ana mesajlar şöyle özetlenebilir.

- 1.Sen değerlisin.
- 2.Allah değerlidir.
- 3.İnsanlar değerlidir.
- 4.Varlık değerlidir.
- 5.Tüm varlıkta aynı değerler geçerlidir.
- 6.Kaliteli bir yaşam ancak değerler ile sürdürülebilir.

Her şeyden önce insanın oluşturacağı tüm değerler kendilik ekseninde yer alır. Değerler insanın kendisine verdiği değerın içten dışa yansımasıdır.



İnsan varlık âleminde kendisini koyduğu yer değer dünyasının merkezini oluşturur. Bu nedenle din öncelikle insanın değerinin altını çizer. Onun varlık âleminde ve Allah katındaki üstün değerini temele alır. İnsanın da kendisini herhangi bir canlı gibi görmemesini ister. İnsanın Allah katında asil/şerefli bir kul varlık âleminde ise halife/yönetici/egemen olduğu belirtilir. İnsanın öncelikle kendi değerini bilmesi istenir. Çünkü insan kendilik değeri ile Allah'a, insanlığa ve varlığa bakabilir. Böyle bir değer ile ahlaki kişilik geliştirilebilir. Bu değerli kendilik bakışı insan kendisini yüceltir ve insanlık onurunu korur. İnsan kendilik değerini oluşturamadığı takdirde insan çevresindeki hiçbir varlık değerli olamaz. İnsan değerini koruyamadığı takdirde hiçbir şey değerli değildir. İkinci olarak, Allah değerlidir. İnsan kendisi ve sahip olduğu her varlık ve her şey için Allah'ın değerini gereği üzere bilinmelidir. Allah'ın değerini bilemeyen hiçbir varlığın değerini bilemez. Allah değerlerin kaynağıdır. İnsanı da değer üretebilecek ve değerleri geliştirebilecek tarzda yaratan Allah'tır. Değerlerin kaynağı Allah olduğu için Allah'a iman değer üretir. Küfür ise değersizliktir. Üçüncü olarak, sosyal ilişkiler ve sosyal yapılar değerler ile inşa edilir. Güven, saygı, dürüstlük, saygınlık, nezaket gibi değerler yüksek hedefleri ile beşeri hareketin yönünü belirler. İnsanlara değer verilmelidir. Onların mallarına, canlarına ve kişiliklerine zarar verme. İnsanlar değerlidir. Ayrımcılığa, haksızlığa, ikiye bölünmeye, yalana, aldatmaya, arabazuculuğa, sıkı sıkıya kapılarını kapatır. Dördüncü olarak her canlıya şefkat, merhamet ile yaklaşılmalıdır. Diğer canlı ve cansız varlıklar sana emanettir. Onlara değer ver. Onları amacına uygun kullan ve israf etme. İşte bu değerler tüm varlık için aynıdır. Görev ve amaç bütünlüğü sadece insanda değil Bütün değerleri öncelikle Allah sahiplenir. Örneğin Allah sonsuz adil, merhametli ve doğrudur. Değerler Allah'ın değişmez ve aksi düşünülemez sıfatlarıdır. Allah melek ve insan için aynı değerler geçerlidir. Değerler her varlık için geçerli ve ahlaki bir sistem oluştur. Allah, insan, çevre, anne, baba, çocuk, öğretmen, birey, aile, toplum, devlet hepsi için aynı değerler geçerli-değerler tüm varlık için amaç birliğini oluşturur. Değerler dinin ve insan hayatının amaçlarıdır. En yüksek ideal hedefler değerlerdir. Değerler lokomotif görevi görmelidir. Değerleri yalnızca kişinin kendisi aile çevresi toplumu için istemesi yetmez. Bu bencilliktir. Aynı değerleri tüm insanlık için istemelidir. Bütün ortaklıklar ve ilişkiler değerler üzerinden gerçekleşir. Dinin kötü bulduğu şey herkes için kötüdür. Tüm değerler ancak birlikte bir anlam ifade edebilirler. Bir değer başka bir değere feda edilmez. Her değerler ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Değerleri kendi arasında yarıştırmaz. Din tüm değerleri kendi değer bütünlüğünde birleştirir. Erdem bütün değerlerle bir bütündür. Dışarıda bırakılan bir değer diğer değerlerin yok olmasına neden olur. Varoluşunu belli bir dengede gerçekleştirmesi için insanın değerler ihtiyacı vardır. Değerlerin en önemli özelliği insan yaşamına bir denge ve kalite getiriyor olmasıdır. Kaliteli ve değerli yaşam ancak değerler ile yaşanabilir. İnsanın kalitesini ve değerini değerlere yakınlığı ve uzaklığı belirler. En değerli insan değerleri içselleştirmiş ve pratik hayatına aktarabilmiş insandır. Değerleri doğuran

şey ihtiyaçlardır. İhtiyaçları kadar ihtiyaçlarını karşılama şekli de önemlidir. Değerler, ihtiyaçların nasıl karşılanması gerektiği konusunda da insanlara rehberlik eder. Değerlerin beşeri tarafı her zaman yetkinleştirmeye açıktır. Din insanları değerler bütünlüğünde birleştirmeyi ister. Dinin değerler aracılığı ile insanı ulaştırmak istediği yer ahiret ödülü cennetten başka insanın kendi davranışı ve hayat tarzı ile kalbinin huzurla dolup mutmain olması, insanların mutlu olması ve Allah'ın razı olmasıdır. İnsanın iç dünyasındaki barış, uyum ve erdem ne kadar önemli ise toplumda ve doğadaki barış uyum ve erdem de önemlidir. Bütün bunlar dinin desteklediği ve önerdiği değerler bütünlüğünde gerçekleştirilebilir.

### 3.6. Haklar bütünlüğü

**İnsanlığa en kapsamlı hak anlayışını din sunmuştur.** Din dışında hiçbir sistem hakları bu genişlikte ele almamıştır. Dinde haklar “hukukullah:Allah'ın hakları” ve ”hukukul ibad:kul hakları” başlığı altında sistemleştirilmiştir. Her varlığın Allah'ın kulu olması ve hesabın da Allah tarafından görüleceği dikkate alındığında Allah inancı haklar konusunda da bir bütünlük sağladığı fark edilecektir. Hak bütünlüğünde öncelikle Allah'ın kulları üzerinde hakları vardır. Kulların kendi aralarında birbirleri üzerinde hakları vardır. Her varlık değerlidir ve her varlığın hakları vardır. Din bu hakları korumak için gönderilmiştir. Kuran'da ister kullara karşı yapılınsın ister Allah'a karşı yapılınsın bütün haksızlıklar zulüm kavramının kapsamında değerlendirilmiştir. Bu nedenle dinin ortadan kaldırmak istediği en kapsamlı kötülük zulümdür. İnsan onurunu zedeleyen, insanı değersizleştiren her türlü haksızlığı ortadan kaldırmak dinin en önemli amaçlarından. İnsan haklarına karşı kul hakkı daha kapsamlıdır. İnsan hakları birey-toplum ilişkilerini düzenler. İnsan hakları ve kamu özgürlüklerinin korunmasındaki temel amaç bireyin sınırsız devlet iktidarına karşı korunmasıdır. (Kara, 2013, s. 3) Din ise insan haklarını yalnızca kamusal alanda ve devlet vatandaş arasında değerlendirmemiş insanlar arasındaki bütün ilişkileri hak kavramı çerçevesinde ele almıştır. Hatta bütün varlık ile ilişkileri “kul hakkı” kapsamında değerlendirmiştir. Dinin özünde yer alan tüm emir ve yasaklar hakları yaşatmak ve korumak içindir. Örneğin, gıybet yasağı ile insanın bulunmadığı mekanlarda kişilik hakları ve onurunu korumak için konulmuştur. Adeta kişiye “Sen burada yoksan bile senin hakkını koruyan gözetken Allah var.” Düşüncesi ve inancı ile inanan kişi gıybet yapmaz. İslam kul haklarını ihlal edecek her türlü etnik köken, cinsiyet, din, ekonomik ve sosyal ayrımcılığı ve üstünlük düşüncesini geçersiz kabul eder. Dinin insanı taşımak istediği hak bütünlüğünde ne küçük bir karıncanın, ne uçan kuşun, ne de akan çayın vs. hakkı unutulmamıştır. Ayrıca kul hakkı kendi içinde; anne-baba hakkı, yetim hakkı, komşu hakkı, akraba hakkı ve fakir-yoksul hakkı gibi ayrı ayrı başlıklar altında düzenlenmiştir.

### 3.7. İnsanın Bütünlüğü

Eğitim insanın bütün yetenek ve eğilimlerini içerdiği kapsayıcı ve

bütüncül olduğu sürece mükemmel olabilir. Örneğin söz konusu bütüncül eğitim ile bedenın fiziksel olarak geliştirilmesi ve sağlığının korunması, insanın ifade, anlama ve iletişim gücü olan dilin güzelleştirilmesi ve güçlendirilmesi, insan aklının ürettiği düşünce ve yargıların sağlamlaştırılıp gerekçelendirilmesi, insanın kendisine, ailesine içinde yaşadığı topluma ve insanlığa faydalı bilgilerle donanması, helal ve temiz yollardan geçimini sağlayacak meslek edinmesi, evrenin ve içindeki her bir varlığın güzellikleri karşısında estetik bir haz duyabilmesi, yine insanın içinde yaşadığı topluma karşı hak ve sorumluluklarını bilmesi, hiçbir ayrımcılık yapmaksızın bütün insanlar arasında evrensel ahlaki ilkelerini yaygınlaştırması ve geliştirmesi, güzel, iyi ve doğrunun tarafında yer alması ve her türden haksızlık ve ahlaki yanlışlıklarla mücadele etmesi insanın bütüncül olarak eğitilmesinin anlaşılmasını sağlayacak bazı nitelikleridir. (Oruç, 2008, s. 260) İnsan çok yönlü bir varlık olduğu için insanın bütünlüğü bazı başlıklar altında değerlendirilecektir. Şöyle ki;

### **3.7.1. Fitrat Bütünlüğü**

İslam dinine göre insan tüm varlığın özü ve özetidir. İnsanda hem ilahi, hem meleki, hem şeytani, hem hayvani hem bitkisel özellikler olduğu gibi biyolojik yapısında da cansız varlıkların elementleri vardır. İnsan tüm varlığın kesiştiği noktada yer alarak her varlığın özünden bir parça taşır. Şöyle ki, Allah insana kendi ruhundan üflemiştir (Hicr, 29).İnsanın “heva” merkezi hayvanlarla ortak yönünü, bedensel yapısında bulunan elementler açısından cansız varlıklar ile olan ortak yönünü ortaya koyar. Kötülüğe yatkın yönü şeytana, iyiliğe yatkın yönü ile de melekler ile ortak nitelikler taşır. Bütün bu özellikleri ile insan varlığın özüdür. İnsan hayatını tüm yönleri kuşatmış olduğu için gerçek rehber dindir. Bu yönlerle ilgili olarak da akıl, irade, sezgi, duygu, zevk alma gibi yetenekleri bulunur. Bunun yanı sıra insanı tüm beşeri çevresi ve onlara karşı sorumlulukları ile birlikte ele almak gerekir. Din insanı bu anlamda en doyurucu bir şekilde tanıtmış ve tanımlamıştır. Dinin insana bu yaklaşımına fitrat bütünlüğü diyebiliriz.

### **3.7.2. Sosyal Rol Bütünlüğü**

İnsan hayatında, ekonomik, sosyal, kültürel roller üstlenir. İnsanın sosyal yaşamda birçok rolü vardır. İnsan, toplum içinde anne-baba-akraba-arkadaş-komşuluk gibi beşeri yakınlık rolleri ile çeşitli sorumluluklar üstlenir. Din insana tanımladığı sosyal roller ile sosyal hayata etkin katılımı, sosyal uyumu ve birlikte mutlu olmayı sağlar. Sosyal roller birbirini destekler. Hiçbiri diğerine engel olmamalıdır. Sınırlı rol tercihi toplumsal ilişkilerin bozulmasına ve hak ihlallerine neden olur. Her bir rol için gereken sorumlulukların yerine getirilmesi ise ibadet kabul edilir. Sosyal roller en yakından en uzağa kadar halka halka uzanır. Kadın ve erkek olmak en temel rol ayrımıdır. Bu roller yakından uzağa tüm insanlığı ve varlığı kuşatacak genişliktedir. Bu nedenle Kuran’da iyilik yapılacaklar sıralamasında anne ve babaya, akrabaya, komşulara ve arkadaşlara öncelik tanınır (Nisa, 36).

### **3.7.3. Ahlak Bütünlüğü**

İnsani değerler insanın doğal yapısından kaynaklanan nedenler ile çift kutupludur. İnsan fitrat veya heva'dan kaynaklanan olumlu ve olumsuz değerleri aynı özde taşıyan bir varlıktır. Din insanı olduğu gibi kabul eder. İnsan ne tam kötü ne de tam iyidir. İnsan iyi ve kötü arasında ortada yaratılmış bir varlıktır. Din insanın bu bütünlüğünü her zaman dikkate almıştır. Bu nedenle insandan hatasız olması değil, hatasını azaltması ve hatasında ısrar etmemesi üzerinde durur. Bireyin daha fazla özyönetim, değerlendirme ve kişisel sorumluluk sahibi olabilecek şekilde kişiliğinin gelişmesini sağlamak için bireydeki dini ve ahlaki kişisel potansiyelin bütününe değerlendirilmesi gerekir. (Korkmaz, 2014, s. 36) Bu ahlaki potansiyel her insanda vardır. Ahlak alanı insan içindir. İyi ve kötü birlikte vardır. İster birey hayatında isterse toplum hayatında olsun iyi ve kötü birlikte değerlendirilmelidir. Nefis ve heva taşıyan insan hiçbir zaman kendi kötü tarafını ve kötü amellerini yok edemez. Tövbe, istiğfar ve özür ile yolda kalmaya özen göstermelidir. Kıyamet gününde ödüllendirildiği halde insanların hepsi “mukarrebun: Allah'a yakın olanlar” veya “sabikun: öncüler” den olmayacaktır. Kötülüğü olmakla beraber iyiliği kötülüğüne üstün gelmiş olan “sağcılar: amel defterini sağ tarafından alanlar” da olacaktır (İnşıkak, 7). Son olarak din insan için ahlak alanında vahye dayalı objektif kriterler koyarak ahlakta bütünlük sağlamıştır.

### **3.7.4. Yerel Evrensel Bütünlüğü**

Din yeryüzünde yaşayan tüm insanların barış içinde huzurlu ve mutlu olmalarını ister. Ekonomik, ırk, cinsiyet ve inanç ayırımı gözetmemeye çağırır. Tüm insanlığı bir bütün olarak görür. Hiçbir insanı dışlamadan davetine tüm insanlığı çağırır. Her insan Allah'tan gelmiştir yine Allah'a dönecektir. Din, bütün toplumların maruf damarını evrensel bir çizgide buluşturur. İnsanların ürettiği iyiyi kime ve hangi coğrafyaya ait olursa olsun yaşatır. Bunlardan yararlanılmasını ister. İnsanın ürettiği her şeyi değer süzgecinden geçirerek kabul eder. İnsanı geleneğe körü körüne bağlılığa zorlamaz ve geleneğe köleleştirmez. Bir taraftan da özsel-yerel insani değerleri görmezden gelmezken diğer yandan insanın ürettiği emeği zayı etmez; onlara da değer verir. Bu durum insanlığı en yakın çevresinden en uzak çevresine kadar tüm insanları içine alır. İlk yaratılmıştan son ölen kişiye kadar insanlığın hepsini birleştiren bir anlayış geliştirir. Din insana kendi kişisel bütünlüğünden, aile ve akraba bütünlüğüne, ümmet bütünlüğünden insanlığın bütünlüğüne uzanacak bir ufuk açar.

### **3.7.5. İhtiyaç Bütünlüğü**

Maslow'un ihtiyaç analizinde belirttiği gibi insanın maddi olduğu kadar manevi ihtiyaçları da vardır. İhtiyaçlarının bulunması insanın en temel gerçeğidir. Din insanın kendi doğallığı ile savaşmasını istemez. Aksine insana sonradan eklenmiş niteliklerle savaşır. Din insanın tamamen mahviyyet içinde bulunması istenmemektedir. Helalinden yiyecek, içecek, giyinecek,

barınacak fakat fazlasını paylaşacak israf etmeyecektir. Din, cinselliği utanılacak bir özellik olarak görmez. İnsana nikah akdi ve evlilik yolu ile oluşturduğu aile kurumunda cinsel varoluşunu sürdürme imkanı tanır. Dinin insanlara ihtiyaçlar bütünlüğünde katkı sağladığı en önemli şey; ihtiyaçların değerlere uygun bir şekilde karşılanmasıdır. İhtiyaçların adil ve dengeli bir şekilde nasıl karşılanacağı konusunda vahiy insanlara rehberlik eder. Dinin ihtiyaçları giderilmesi konusunda insana öğrettiği en önemli ilke “helalde sabır haramdaki nimetten daha hayırlıdır” ilkesidir. Ekonomik, sosyal, duygusal, zihinsel, dinsel ve estetik ihtiyaçlarını adil ve dengeli bir şekilde karşılayamayan toplumlarda toplumsal düzen sarsılır, istenmeyen durumlar ve olaylar yaşanır.

### **3.7.6. Madde Mana Bütünlüğü**

İnsanın fiziksel-biyolojik özellikleri yanında metafizik-aşkın bir gerçekliği de vardır. Biyolojik zevkleri yanında ahlaki-deruni-estetik zevkleri de söz konusudur. İnsanı salt fiziki-biyolojik yönü ile sınırlandırmak insanı dar bir alan mahkûm etmektir. Böyle bir yaklaşımın insan hayatını yönlendirmesi insan yaşamında salt fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarını gideren bir varlık olarak görülmesi insan yaşamını basite almak, bir sığılık, sınırlama ve daraltmadır. İnsanı hiçbir yüce ideali olmayan canlı türlerinden biri durumuna düşürmektir. (Erdem, 2010, s. 183) İnsan için mutlu yaşamın çok servete sahip olmakta değil, insanın iyi bir ruh yapısına sahip olmasında yattığını göz önünde bulundurulmalıdır. (Açıkalin, 2014)

### **3.7.7. Yetenek Bütünlüğü**

Din, insanın fiziksel, fizyolojik ve ahlaki, bilişsel yönlerini birlikte ele alır. Günümüz psikoloji bilimi çerçevesinde çeşitli ekoller tarafından yapay bir çaba ile ayrılmaya çalışılan insanın, duygusal, duygusal, davranışsal ve bilişsel yönlerinin bir bütünlük arz ettiği gerçeğinden hareket edilmelidir. Buna insanın onun ruhsal-manevi gerçekliği de eklenmelidir. İnsanı bu bütünlüğü ile ele almayan bir bakış açısı insanın gerçekliğini kuşatmada kısır bir perspektife dayanma durumuyla karşı karşıya kalır. (Erdem, 2010, s. 194) İnsan, aklı, duyguları, sezgisi ve tecrübeleri ile bir bütündür. Birinin olmadığı veya etkin kullanılmadığı yerde diğer yeteneklerde de işlevsel bozukluklar oluşur. İslam insanın tüm yeteneklerine olumlu ve olumsuz yönlerinin gerçekliğini kabul eder. Ne insanı uçurur ne de yalnızca olumsuz yönünü öne çıkararak onu küçültür. Duygu düşünce vicdan ve gönül bütünlüğü yanında zevkine de yaşaması için meşru bir çerçeve çizer. İnsan kendisini, içinde yaşadığı evreni, hayat ve ölümü anlamaya çalışması onu din ile buluşturur. İnsanın yetenekleri eğitim aracılığı ile gelişir ve düşünce yolu ile ortaya çıkar. Kafa, kalp, zihin ve vicdan düşünce ile hareket etmelidir. Din insanın fitratında yalnız duygu olarak değil düşünce olarak da bulunur. Düşünce insanın doğuştan sahip olduğu insana özel bir yetidir. Bu yetenek elde edilen yeni bilgi ve tecrübeler ile yaşam boyu gelişir. Düşünce ile insan hem kendisini hem de çevresindeki varlıkları

anlamlandırır. Düşünce ile elde edilebilecek bu anlam insana sorumluluk gibi soylu bir erdem yükler. (Gurbetoğlu, 2011, s. 86)

### **3.7.8. Birey Toplum Bütünlüğü**

Dinin yalnızlaşması söz konusu olabilir. Topluma uyuma önem verdiği kadar yanlışlara karşı direniş de içerir. Bir insanın kendisini topluma karşı koruma çabası onun izolasyonuna ve yalnız kalmasına ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşmasına neden olabilir. (Wulf, 2010, s. 128) Oysa yalnızca ahlaki yanlışlarda insanlar ile birlikteliği yanlış bulmaz, iyide, güzelde doğrudur buluşturur. Toplumsal hayat ahlaki sınırdır birlikte yaşanabilir. Orta yolu savunan din toplum ile birey arasında akılcı ve ahlaki bir uyum kurmayı amaçlar. İnsan bilişleri, duyguları ve davranışları kişilerarası bağlamda da ortaya çıkan, devam eden süreçler olarak görmek gerekir. Bireyin benlik algısı diğer insanlarla etkileşimle ortaya çıkar. Ne tek başına benlik ne de tek başına diğerleri vardır. Bir kişinin benliği ile ilgili inançları diğerleriyle ilgili inançlarında ortaya çıkar. Başka bir ifade ile insanın başkalarına ilişkin inancı kendi benliğine ilişkin inançlarını doğurur. (Bozkurt, 2006, s. 79) Din insanları iyilik, selam ve yardımlaşma gibi ilkeleri ile sosyalleşmeye zorlar. Ancak dine muhatap birey olmakla birlikte İslam’da sorumluluğun hem toplumsal hem de bireysel boyutları söz konusudur. İnsan toplumun bir parçası olarak toplumsal olay ve olgulardan, bireysel tercih ve eylemlerinden ise kendisi sorumludur. İnsan ne liberallerin öne sürdüğü gibi tek başına bir varlık olmadığı gibi sosyalistlerin iddia ettiği gibi insan toplum tarafından sunulan ahlaki, sosyal, düşünsel imkân ve yapıların ürünü değildir. (Tunçel, 2013, s. 80) Birey ve toplum birbirini tamamlar. Bireyin kendisini gerçekleştirme toplumdaki kendisini gerçekleştirme anlamına gelir. Birey kendi bireysel hayatından ve katıldığı ve sorumluluk üstlendiği tüm toplumsal faaliyetlerden sorumludur. Din insanın kendi yeteneklerini ve potansiyelini gerçekleştirme anlamında sonuna kadar bireyselleşmeyi savunurken toplumsal alanda da kendisini gerçekleştirme ister. Allport’un belirttiği gibi “Bir insan bütün insanlara benzer, hiç bir insan diğer insanlara benzemez.” (Çamdibi, 2011, s. 10) İnsan kendisini düşündüğü kadar diğer insanları da düşünmelidir. Onların haklarını gözetmelidir. Din bu adil ve dengeli dünya görüşü ile hem birey olarak insanın ve içinde toplum ile birlikte mutlu olarak yaşamasının şartlarını oluşturmuştur. Bir yandan kişisel bütünlüğü dikkate alırken diğer taraftan toplumsal bütünlüğün yaşatılmasını ve korunmasını ister.

### **3.7.9. Teori Pratik Bütünlüğü**

Dini felsefi sistemlerden ayıran en önemli farklardan biri söylediğini yapmak, yani salih ameldir. Din ne kadar değerli olursa olsun yalnız teoride kalan mükemmelliği kabul etmez. Asıl olan inanç ve eylem birliğidir. Uygulanmayan güzel, iyi ve doğru kitaplarda ve kütüphanelerde değerlidir. Din hayatı ikame etmek ister. İçsel bütünlük, öz-saygı, pozitif benlik tasavvuru, insan kalbinin kendi benliğinden razı olması ile mümkündür. Vicdan huzuru

ve rahatlığı ancak iç ve dış uyumu ile sağlanabilir. Bir insan için iyi olan veya yaşam için faydalı şey, uygulamada ve eylemde yatar, sırf iyiyi bilmekte değil. İddia ettiğimiz gibi herhangi bir uygulamanın bir yararı varsa, ya eylemde bulunmaktır ya da böylesi eylemleri teşvik etmek ve desteklemek gerekir. (Açıkalın, 2014) Tutarlı olmak için uygulama gereklidir. Din insanın yapamayacağı tekliflerde bulunmaz. Bu nedenle peygamberler ideal ve pratiği hayatlarında sünnetleştirerek örnek olmayı başarmışlardır. Aksi takdirde güzel düşünceleri ile yalnızca bir filozof olurlardı. Pratik uygulamalar idealleri büyütür. Uygulama olmayınca ideallerde ölür. Gerçekleştirilen uygulamalar ile ideallere hiç umulmadık fırsatlar ve kapılar açılabilir. Bazen idealler oluşturulurken pratik ve uygulamalarda ortaya çıkabilecek bütün sorunlar görülmeyebilir. Bu durum ideallerin ütöpik yanını oluşturur. Bir inancın, düşüncenin ideal mi yoksa ütopya mı olduğu uygulamadan belli olur.

### **3.7.10. Gerçeklik ve Sanal Bütünlüğü**

Günümüz insanın parçalanma alanlarından birini de sanal ve gerçek âlem oluşturmaktadır. Gerçek hayatta nasıl her eylemin dini bir karşılığı varsa sanal dünyada da bir karşılığı vardır. Din insan hayatını sanal ve gerçek diye ayırmaz. Hayatta olan ne varsa sanal âlemde de o olabilir. Dinin bütün davranışlara karşılık gelecek bir hükmü vardır. İnsanı ve insan hayatını ilgilendiren her şey değerlidir. Bütün haklar, sorumluluklar ve değerler sanal âlem için de geçerlidir.

### **Sonuç**

İslam, insanın hiçbir yeteneğini ve ihtiyacını görmezlikten gelmediği gibi bütün ihtiyaçlarını karşılayacak ve yeteneklerini kullanabilecek dengeli bir hayat tarzı oluşturması için rehberlik eder. İnsanın duyu, duygu, akıl, sezgi gibi tüm yeteneklerini kullanması için teşvik eder. İnsanın bireysel ve toplumsal gücünü ve potansiyelini hayırda kullanmasını ister. İslam dininin bütünsel yapısı insana önerdiği dünya görüşünde saklıdır. Dinin bütüncül dünya görüşü insanın kendisini ve çevresini mümkün olabilecek en geniş dünya tasavvuru ile baş başa bırakır. Bu nedenle din eğitiminde öncelikli olarak bütüncül bir dünya görüşü oluşturmaya çalışılmalıdır. Öğrenilen bütün konuların arka planında yer alan bütünlük/bütünsellik bağlamının öğreticiler ve öğrenenler tarafından fark edilmesi önemlidir. Öğrenilen dini bilgiler bütün bir yapı olan dünya görüşünde birleştirilebilir. Konu, kavram ve ünitelerin hatta dini bilgilerin diğer bilgiler ile uyumlu bir yapıda buluşabilmesi bütünsel öğrenmeler ile mümkündür.

Din eğitimi bütüncül dünya görüşü ile insanın bütün yönlerine birden hitap edebilir. İnsanın çok yönlü varoluşuna destek olabilir. Bu nedenle insan yaşamında her bir boyut için temel ilkeler belirler. İnsan bilişsel, duygusal, ahlaki, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, cinsel, estetik, mesleki ve evrensel varoluşunu birlikte gerçekleştirir. Öğrenilen yeni bilgilerin dünya görüşü ile ilişkilendirilmesi ile anlamlı bir öğretim yapılmış olur. Bağlam içinde

her düşünce, inanç yerli yerine konulur. Din eğitiminde anlamlı öğrenme, her bilgiyi yerli yerine koyma, ayrıntılarda boğulmama ve küçük şeyleri abartmamaya katkı sağlayabilir. En önemli olanı, önemli olanı ve önemsiz olanın da birbirlerinden ayrılmasına aracılık edebilir. Bütünsel yaklaşım dinin bütünsel olarak kavranmasına, anlaşılmasına ve amaçlarının gerçekleştirilmesine katkı sunabilir. Birçok eğitimcinin ısrarla üzerinde durduğu öğrenilen bilgilerin önceki öğrenmeler ve hayat ile ilişkilendirilmesi ancak bütüncül bir dünya görüşü çerçevesinde kolaylıkla yapılabilir. Öğrenciler bütüncül dünya görüşüne dayalı olarak yeni öğrendikleri bilgileri kolayca entegre edebilecekleri bir yapıyı fark etmiş olurlar.

Din eğitiminde çok yönlü tasarım çalışmaları, öğretim ortamlarında uygulama biçimleri ve değerlendirilme faaliyetlerinde bütünsel bir yaklaşım tercih edilebilir. Bütünsel yaklaşım, yalnızca öğretme ve öğrenme süreçlerinde bir bakış açısı olarak işlev görmez; din eğitiminin öğretim programlarının geliştirilmesinde ve içeriğin düzenlenmesinde de dikkate alınabilir. Bütünsel düşünme bir konunun bütün bir çerçevesini görmek ve konu ile ilgili bilgi sahibi olmak ayrıntılarla ilgili bilgileri bütün ile ilişkisi bağlamında yapılandırılmaları önemlidir. Bütüncül bir dünya görüşü ile ilgisi kurulmadan parçacı öğrenmeye dayalı yaklaşımlar din eğitiminde anlamlı bir öğrenme sağlayamaz. Din eğitiminde bütüncül öğrenme yaklaşım ile öğrenmeler ezberciliği ortadan kaldıracaktır. Çünkü bütünsel öğrenme bilgiyi hayat içinde anlamlı kılmakta, öğrenilen bilgilerin bir amaç için kullanabilmeye fırsat tanımaktadır. Bu sayede tarihi geleneğin, güncel sosyal olayların değerlendirilmesinde de anlamlı bir karşılık geliştirilebilir. Söz konusu nedenlerle din eğitimcilerinin bütünselliği zihinsel arka plan olarak benimsemeleri ve geliştirmeleri gerekir.

## Kaynakça

- Açıkalın, A. (2014). *Felsefe Yapmaya Çağrı*. aytaacikalın.com/felsefe-yapmaya-cagri adresinden alınmıştır
- Ali Yazıcıoğlu, S. (2012). *BilimİN Doğası ÖğretimİNde Bütüncül BİR Yaklaşım Farklı Branşlardan ÖğretmenlerİN BilimİN Doğası Algıları Orta Öğretim Fen ve Matematik Alanları Anabilim Dalı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Avcı, A. (2014). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Türdav Yayınları.
- Aydın, M. Ş. (1998). Eğitim Tarihi Araştırmaları Üzerine Notlar. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 83-98.
- Bozkurt, S. (2006). *Temas Bİçİmlerİyle Bağlanma Stİllerİ Ve Kİşİlerarası Şemalar Arasındaki İllİşkinİN İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü Doktora Tezi.
- Cevizci, A. (2011). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çamdibi, H. M. (2011). Şahsiyetin Gelişiminde Bütünlük ve Kendilik. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9-19.



- Demir, Ö. (2013). *Kur'an Kavramları Bağlamında Yaşam Boyu Salih Amel*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Erdem, H. S. (2010). İnsan Şahsiyetinin Gelişimine Holistik Bakış: Felsefi Perspektiften Davranışçı ve Bilişselci Ekolün Eleştirisi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 179-194.
- Gurbetoğlu, A. (2011). Tozlu'nun Eğitim Anlayışında Düşünce Eğitiminin Yeri Ve Önemi. *Eğitimden Felsefe'ye Necmettin Tozlu Armağanı*. içinde Ankara: Hanger Matbacılık.
- Gültekin, M., Cigerci, F. M., & Merç, A. (2013). Holistic Eğitim. *Journal of Education and Future*, 53-60.
- Huitt, W. (2011). *A Holistic View of Education and Schooling: Guiding Students to*. <http://www.edpsycinteractive.org/papers/holistic-view-of-schooling-rev.pdf> adresinden alınmıştır
- Kara, U. (2013). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*. Ankara: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kokkidou, M. (2008). The School as a Workshop for Art and Creativity: the holistic approach to the field of aesthetic education.
- Korkmaz, E. K. (2014). *Sosyal Yapılandırmacı Öğrenme Ortami Tasarımının, Öğrencilerin Kültürlerarası Duyarlılığına ve Etnikmerkezciliğine Etkisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Programları Öğretim Doktor Programı .
- Kutluer, İ. (2004). Fizik Varlığın Ötesinde: Gayb Kavramı Felsefi Açından Nasıl Ele Alınabilir? *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-II)*, 215-243.
- Mukul, İ. (2008). *Coğrafya Biliminin Bütünselliği Ya Da Farklılıkların Birliği*. <http://key35.key.net.tr/index.php/ebt/article/view/209/pdf> adresinden alınmıştır
- Oruç, C. (2008). DİN Eğitiminin Hedefleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Öztürk, M. (2014). *Yapılandırmacı Eğitimi Kuramının Felsefi Temelleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı.
- Sönmez, V. (2010). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*. Anı Yayınları.
- Sönmez, V. (2011). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Anı Yayınları.
- Şener, S. (2011). *Bilgi ve Toplumsal Dinamizm, Eğitimden Felsefe'ye Necmettin Tozlu Armağanı*. Ankara: Hanger Matbacılık.
- Şimşek, A. (2008). Tarih Derslerinde Bütünsel Öğrenme: Gestaltçı Yaklaşımdan Holistik Yaklaşımına Bir Bakış Denemesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* .
- Tanilli, S. (2005). *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?* İstanbul: Alkım Yayınları.
- Taslamam, C. (2007). *Evrin Teorisi Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.

- Tunçel, A. (2013). *Siyaset Felsefesi-II*. Ankara : Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ültanır, G. (2000). *Karşılaştırmalı Eğitim Bilimi*. Ankara: Eylül Yayınları.
- Wulf, C. (2010). *Eğitim Bilimi*. (H. H. arkadaşları, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yayla, A. (2011). Eğitim Kavramının Etik Açısından Analizi. *Eğitimden Felsefe'ye Necmettin Tozlu Armağanı*. içinde Hanger Yayıncılık.

URL-1

( <https://en.wikipedia.org/wiki/Holism>)

(URL-2)

([http://www.philosophybasics.com/branch\\_holism.html](http://www.philosophybasics.com/branch_holism.html))

(URL-3)

([http://www.ozgunsosyaldusunce.com/index.php?option=com\\_content&view=article&id=298:tuerk-toplum-dueuencesine-medeniyet-kueltuer-zihniyet-sanayi-balamnda-buetuencuel-bir-yaklam&catid=66:docdrozman-imek-&Itemid=66](http://www.ozgunsosyaldusunce.com/index.php?option=com_content&view=article&id=298:tuerk-toplum-dueuencesine-medeniyet-kueltuer-zihniyet-sanayi-balamnda-buetuencuel-bir-yaklam&catid=66:docdrozman-imek-&Itemid=66))

(URL-4)

(<http://slideplayer.biz.tr/slide/2941976/>)

URL- 5,

[https://en.wikipedia.org/wiki/Holistic\\_education](https://en.wikipedia.org/wiki/Holistic_education) 3.7.2015

URL-6

<http://www.scotthyoung.com/blog/Programs/HolisticLearning> EBook.pdf